

ANTHONY
BURGESS

PRISUKAMAS
APELSINAS

Sofoklis

Anthony Burgess

PRISUKAMAS APELSINAS

Iš anglų kalbos vertė

Saulius Dağys

Sofoklis

Vilnius, 2014

VIENAS TALENTINGIAUSIŲ ŠIUOLAIKINIŲ ANGLŲ RAŠYTOJŲ Anthony Burgessas (Antonis Berdžesas) gimė 1917 m. Mančesteryje, čia baigė universitetą (studijavo anglų kalbą ir literatūrą). Šešerius metus tarnavo armijoje, 1946–1950 m. dėstė Birmingemo universitete, vėliau dirbo instruktoriumi Švietimo ministerijoje, mokytojavo Banberio vidurinėje klasikinėje mokykloje. Nuo 1954 m. iki 1960 m. buvo švietimo inspektorius Malajoje ir Brunėjuje. Literatūrinei kūrybai visiškai atsidėjo tik 1960 m., nors pirmoji jo knyga buvo pasirodžiusi jau prieš ketverius metus. Brunėjuje rašytojas pasijuto blogai, grįžo į Angliją ir čia jam buvo diagnozuotas piktybinis smegenų auglys. Išgirdęs pernelyg ankstyvą mirties nuosprendį – pasak gydytojų, gyventi jam buvo likę maždaug metai – A. Burgessas ėmė karštingai rašyti romanus bei kritikos knygas. Tačiau medikų prognozės nepasitvirtino: rašytojas mirė tik 1993 m., palikęs daugybę puikių darbų.

Jaunystėje A. Burgessas daug laiko skyrė muzikai, sukurė nemažai didelės apimties muzikinių veikalų, tarp jų – keletą simfonijų. Domėjimasis muzika bei lingvistika turėjo didelės įtakos jo kūrinių stiliui bei turiniui.

Iš viso rašytojas yra parašęs daugiau kaip trisdešimt knygų, tačiau didžiausio pripažinimo sulaukė 1962 m. išleistas romanas „Prisukamas apelsinas“ („A Clockwork Orange“). Šis romanas ir ypač pagal jį dešimtmečiu vėliau pastatytas Stanley Kubricko filmas pelnė A. Burgesui pasaulinę šlovę. Vyresnės kartos skaitytojai turbūt dar prisimena, kokį atgarsį „Prisukamas apelsinas“ sukėlė sovietinėje spaudoje – matyt, šis literatūros įvykis buvo pripažintas ne menkesniu nei tokių kūrinių kaip „Rugiuose prie bedugnės“, „Kelyje“ ar „Skrydis virš gegutės lizdo“ pasirodymas. Tačiau J. Salingerį ar J. Kerouacą tais laikais „skaitė visi“, „Skrydį...“ statydavo teatrai, o „Prisukamas apelsinas“ sovietmečiu buvo tabu.

Pavojingu jis laikytas net laisvajame Vakarų pasaulyje – filmas buvo uždraustas ir Didžiojoje Britanijoje. Veikalas labai skyrėsi nuo kitų žymiųjų kūrinių apie jaunimą.

„Prisukamo apelsino“ herojus Aleksas, kaip ir dera jaunuoliui, maištauja („Ir iš tiesų, o broliai, – argi visa šių laikų istorija nėra vien narsių *malenky* asmenybių kova su tais gigantiškais bedvasiais mechanizmais?“). Tačiau, tarkime, J. Salingerio herojų „maištas“ – vidinis, tylus, jį ne taip lengva išgirsti, J. Kerouaco, nors deklaratyvesnis, atmieštas anarchizmu, bet vis viena pacifistinis, o Alekso maištas galutinai hipertrofuotas,

destruktyvus – tai savitiksliis smurtas, „ultrasmurtas“, jo žodžiais tariant. Rafinuotas klasikinės muzikos mėgėjas Aleksas yra tikras smurto virtuozas, prievartos menininkas „iš pašaūkimo“. Dar būdamas, jo paties žodžiais kalbant, „kūdikiško amžiaus“, jis jau patenka į pataisos namus, dar nesulaukęs pilnametystės, spėja įvykdyti kelias žmogžudystes. Smurtas įkvepia jam kūrybinio entuziazmo, suteikia gyvenimo pilnatvę. Jei ne trumputis, vos keleto puslapių, paskutinis skyrius, romanas virstų tiesiog smurto apoteoze (tai iš tiesų galima prikišti J. Kubricko filmui, kuriame toji paskutinė dalis praleista, tad filmas baigiasi blogio triumfu). Beje, šis skyrius buvo praleistas ir „Prisukamą apelsiną“ pirmą kartą leidžiant JAV. Be menkiausios abejonės, tai kontroversiškiausias knygos skyrius, kurį ne vienas kritikas yra pavadinęs „dirbtiniu“. Jį galima peikti ar girti, tai kiekvieno skaitytojo teisė, o mes savo ruožtu norėtume atkreipti skaitytojų dėmesį į tą faktą, kad šis skyrius ypač svarbus struktūriniu požiūriu: knygą sudaro trys dalys, kiekviena – iš septynių skyrių, ginčijamas skyrius yra septintasis trečios dalies skyrius. Turėdami omeny tai, kad A. Burgessas puikiai išmanė muzikinę harmoniją, manome, jog dvidešimt pirmasis romano skyrius nėra atsitiktinis, toks, kurio galima nepaisyti ar lengva ranka atsisakyti.

„Prisukamas apelsinas“ anaip tol nėra pigus trileris. Kraują stingdančios smurto scenos – tik priemonė atskleisti herojaus psichinę būklę, apčiuopti priežastis, kurios verčia jį šitaip elgtis. „Ir ko jūs visi iš proto kraus-
totės, negaliu suprast, – stebisi kitas knygos personažas,

Alekso auklėtojas. – Tyrinėjam šią problemą – kapstomės jau visą šimtmetį, bet nepasistūmėjom nė per plauką. Pats iš geros šeimos, mylintys tėvai, smegeninę turi neprastą. Ar kipšas tave apsėdo?“

Tačiau kad ir kaip paradoksalu būtų, Alekso smurte neretai žmoniškumo yra daugiau nei jaunimo auklėtojų bei dorovės sergėtojų veiksmuose, pilkoje betono daugiaaukščių kasdienybėje, valstybės valdytojų gražbylstėje ar net tėvų, išsižadėjusių sūnaus, „meilėje“.

Alekso smurtas – tai kova prieš veidmainystės ir baimės kupiną, asmenybės verčiančią „prisukamais apelsinais“ visuomenę.

Rusiško leidimo pratarmėje¹ A. Burgessas paaiškina pastarosios mįslingos frazės kilmę. Kokniai (Londono Ist Endo gyventojai, šnekantys savotišku dialektu) apie keistus, neįprastus reiškinius sako, kad jie „kreivi kaip prisukamas apelsinas“. Be to, A. Burgessui, septynerius metus praleidusiam Malaizijoje, anglų kalbos žodis *orange* (apelsinas) asocijuojasi su malajų kalbos žodžiu *orang* (žmogus), ir, kaip sako autorius, „aš negaliu nesusimąstyti apie tai, kas nutinka, kai šitie patys *orang-orang* (tokia malajų kalbos daugiskaitos forma) totalitarinėje valstybėje virsta bedvasiais mechanizmais“.

Toliau pratarmėje A. Burgessas pamini, kad tie esminiai, labiausiai jam rūpimi klausimai daugelio Vakarų skaitytojų liko nepastebėti iš dalies dėl aštraus, prikaustančio visą dėmesį siužeto, iš dalies dėl labai neįprastos

1 Энтони Бержес, Заводной апельсин, Ленинград, «Художественная литература», 1991, с. 3.

Romano veiksmas
vyksta ateityje, nors nei šalis,
nei laikas nenurodyti. Pagrindinis veikėjas,
rafinuotas klasikinės muzikos gerbėjas Aleksas,
yra tikras smurto virtuozas, prievartos menininkas.
Jo maištas – tai destruktivus, savitikslis smurtas, „ultrasmur-
tas“. Visai jaunas jis patenka į pataisos namus, net nesulaukęs
pilnametystės spėja įvykdyti kelias žmogžudystes... Smurtas įkvepia
jam kūrybinio entuziazmo ir suteikia gyvenimo pilnatvę.
Nors kai kurios brutalių romano scenos pribloškia žiaurumu, Alekso
smurtas – kova prieš veidmainystės ir baimės kupiną, asmenybes
„prisukamais apelsiniais“ verčiančią ateities visuomenę. Visuomenę,
kuri pasiryžusi Aleksą perauklėti bet kokia kaina.
Knygos veikėjui autorius sukūrė labai neįprastą kalbą, kurią
pats vadina *nadsaty*. Tai iš anglų ir rusų kalbų sukurtas
savotiškas nesenstantis žargonas.

Šis romanas ir 1971 m. pagal jį pastatytas
Stanley Kubricko filmas pelnė A. Burgessui
pasaulinę šlovę.

www.sofoklis.lt

9 786094 441301